

önceki fiyatları da ihtiva etmesi bakımından değişim oranlarının hesaplanmasına imkân vermektedir. 1640 tarihli ise son derecede geniş kapsamlı olarak hazırlanmıştır. Meselâ serâser denilen altın ve gümüşle dokunan kumaşların sadece içlerindeki altın ve gümüş miktarları tesbit edilmele kalınmamış, kullanılacak ipeklerin cins ve miktarlarına da işaret edilmiştir. Hazır giyimden hasıra ve yapı malzemelerine varıncaya kadar hangi ölçülerdekilerin ne fiyatla satılması gerektiği gösterilmiştir; böylece bir bakıma fiyat verilirken malın standardı da ortaya konulmuştur. 1640 tarihli narh defteri sadece yiyecek, giyecek ve ihtiyaç maddeleri fiyatlarını değil hizmet fiyat ve standartlarıyla hijyen şartlarını da ihtiva etmektedir. Bu bakımdan tam bir ihtisab kanunnâmesi hüviyeti taşımaktadır. İstanbul'da verilen olağan narhlar için de ayrı defterler tutulmuştur. Ancak bunların 1190'dan (1776) önceki tarihlere ait olanları ya kaybolmuştur veya henüz araştırılmaya açılmamıştır. Bu tarihten narhın kaldırılışına kadarki sürede verilen narh fiyatları ile bunlarla ilgili hüküm ve buyuruldular ise peş peşe yazılmak üzere bir defterde toplanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Narh Defteri, İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı Sicilleri, nr. 201; Nizâmülmülk. *Siyâsetnâme* (Bayburtluğil), s. 72-73; Âli Mustafa Efendi, *Fusûlü'l-hal ve'l-akd ve usûlü'l-harc ve'n-nakd*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3399, vr. 2^{ab}; a.mlf., *Kühû'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 90^b; Koçi Bey. *Risâle* (Aksüt), s. 114; *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfihi'l-mü'mimîn* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1980, s. 94-95; Tevkîf Abdurrahman Paşa, *Kânunnâme* (MTM, 1/3 [1331] içinde), s. 497-544; Teşrifâtizâde Mehmed, *Defter-i Teşrifât*, İÜ Ktp., TY, nr. 9810, vr. 60^b-63^b; Naimâ, *Tarih*, I, 250; II, 171; VI, 214; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler: Nesâiyühü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (nşr. Hüseyin Ragıp Uğural), Ankara 1969, s. 25-27; Râşid, *Tarih*, II, 148-149; *Kânunnâme-i Sültâni ber Mâceb-i 'Orfi 'Osmâni* (nşr. Robert Anhegger – Halil İnalçık), Ankara 1956, s. 5-8; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İstanbul 1922, I, 309; Sabri Ülgener, *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisâdi Muvazenesizlik Meselesi*, İstanbul 1951, s. 36, 65; R. Mantran, *İstanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1962, s. 326; Yusuf Ziya Kavakçı, *Hîsbe Teşkilâtı*, Ankara 1975, s. 65 vd.; Celâl Yeniçeri, *İslâm İktisâdının Esasları*, İstanbul 1980, s. 321-322; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983; a.mlf., "XVIII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul Piyasası", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri, Bildiriler*, İstanbul 1989, s. 231-238; a.mlf., "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Mal ve Hizmet Fiyatları", *TED*, sy. 9 (1978), s. 1-85; a.mlf., "1624 Sikke Tashihihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri", *TD*, sy. 34 (1984), s. 123-182; a.mlf., "Narkh", *El²* (İng.), VII, 964-965; Davut Ayduz,

İslâm İktisadında Narh ve Osmanlı Devletinde Narh Uygulaması, İzmir 1994; Ömer Lütfü Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I: Kanunnâme-i İhtisâb-ı İstanbul el-mahrûsa", *TV*, 1/5 (1942), s. 326-340; a.mlf., "Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa", a.e., II/7 (1942), s. 15-40; a.mlf., "Kanunnâme-i İhtisâb-ı Edirne", a.e., II/9 (1942), s. 168-177; a.mlf., "XVI. Asrın İkinci Yansında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *TTK Belleteri*, XXXIV/136 (1970), s. 557-607; Halil İnalçık, "Bursa Şer'iye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", a.e., XI/44 (1947), s. 693-708; a.mlf., "Bursa. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", a.e., XXIV/93 (1960), s. 45-97; Halil Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiatlar", *BTTD*, sy. 1 (1967), s. 36-40; a.mlf., "Bolu'da Eşya Narh Fiatları", *Çele*, sy. 12, Ankara 1964, s. 9-17; a.mlf., "Bolu'nun Kasapları ve Et Narh Fiatları", a.e., sy. 13 (1964), s. 21-27; Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfi el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Âit Eseri Usûlü'l-hikem fi nizâmî'l-âlem", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 239-278; Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Narh Uygulaması", *Kağnaklar*, sy. 3, Ankara 1984, s. 73-79; Sabri Sürgevil, "İzmir'de Fiyat Hareketleri ve Narh (1914-1918)", *TİD*, sy. 3 (1987), s. 79-113; Mustafa Öztürk, "Bursa'da Hububat Fiyatları (1775-1840)", *TTK Bildiriler*, XI (1994), s. 1715-1743.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

NAS

(النَّص)

Genelde,

hüküm kaynağı olması yönüyle Kitap ve Sünnet'in ifadeleri anlamında, fıkıh usulinde lafzın açıklık düzeyini belirtmek üzere kullanılan bir terim.

Sözlükte "sözü sahibine kadar götürmek, bir şeyi açığa çıkarıp daha görünür hale getirmek için yukarı kaldırmak, bir şeyin son sınırına ulaşmak" gibi anlamlara gelen nas kelimesi İslâm ilimlerinde yaygın olarak iki anlamda terimleşmiştir. Bunlardan ilk akla geleni genel kullanımdır ki Allah'ın ve Hz. Peygamber'in sözünü ifade eder. İkincisi fıkıh usulünde açıklık bakımından yapılan lafız ayırımında kullanılan anlamıdır.

1. Allah'ın ve Peygamber'in Sözü Anlamında Nas. İslâm ilimlerinde nas (çoğulu nusûs) denilince genellikle Kur'an ve Sünnet'in lafızları kastedilir. Kaynaklar sıralamasıyla ilgili anlatımlarda Kitap ve Sünnet yerine kısaca "nusûs" dendiği de olur. Nassın bu anlamdaki kullanımında âm-has, mutlak- mukayyet olması veya delâletinin zanniliği-kat'iliği gibi hususlar söz konusu edilmeksizin dildeki bütün özellikleriyle lafız kastedilir. Günümüze ulaşan erken

dönem fıkıh literatürü içinde Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin eserlerinde de rastlanan bu kelimenin Şâfiî'nin eserlerinde sık sık geçtiği, hatta daha sonra belirgin hale gelecek teknik mânadaki nassı çağrıştıran kullanımlarının bulunduğu görülür (*er-Risâle*, s. 91, 106).

Bu anlamıyla nas vahyin metinsel verisi olduğundan teşriin ve dinî bilginin temelini oluşturur; karşıtı genel olarak "ictihad"dır. İctihad, istidlâl ve kıyas gibi kavramlarla karşıtı olarak zikredildiğinde nas Allah ve Peygamber'in sözünü, bu kavramlar da nasların akıl yoluyla açılımını anlatır. *Mecelle*'de, "Mevrid-i nasta ictihada mesağ yoktur" (md. 14) şeklinde ifadesini bulan genel anlayış da aklın nas karşısındaki pozisyonunu ve ictihadın alanını belirler. Nassın bulunduğu konularda ictihadın câiz olmayışı, nasların büsbütün ictihada kapalı olduğu değil nassın düzenlediği hususun nassa aykırı olacak bir şekilde alternatif bir düzenlemeye tâbi tutulmasının mümkün olmadığı anlamına gelir. Nitekim hemen bütün ictihadlar nas üzerinden yürütülür ve naslarla bağlantılıdır. Sünnî siyaset teorisinde imamın / halifenin seçimi nasla olmayıp ümmetin ictihadına bırakılmış bir mesele iken İsnâaşerî ve İsmâilî Şii anlayışlarında imam nasla tayin edilir. Bu bağlamda nas terimi, Hz. Peygamber'in imam olacak kişiyi açıkça belirtmesini ve ondan sonraki imamların da kendilerinden sonrakini tayin etmesini ifade etmektedir.

2. Lafız Ayırımındaki Anlamıyla Nas. Hanefî usulcülerinin açıklık bakımından yaptıkları "zâhir, nas, müfesser ve muhkem" şeklindeki ayırım içinde nas terimi, mânasına açık bir şekilde delâlet eden ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebini teşkil eden, bununla birlikte te'vil, tahsis ve -vahiy süresi içinde- neshe kapalı bulunmayan lafzı ifade eder. Bu tasnifte nas açıklık yönünden müfesser ve muhkemden sonra, zâhirden önce gelir. İlk dönem Hanefî usulcülerinin tariflerindeki ortak noktayı şöyle ifade etmek mümkündür: Nas, sözün bağlamından anlaşılacak bir karîne yardımıyla zâhire nisbetle daha fazla açıklık taşır ve bu durum lafzın sığasından değil bizzat konuşandan kaynaklanır. Bunu açıklamak üzere Hanefî usul kitaplarında yaygın olarak verilen bir örnek Bakara sûresinin 275. âyetinde geçen, "Allah alım satımı helâl, ribâyı haram kıldı" ifadesidir. Bu sözden alım satımın helâlligi ve faizin haramlığı açık biçimde anlaşılacaktır, yani usul terimiyle zâhirdir. Fakat söz bu anlamı bildirmek üzere sevkedil-

miş değildir, çünkü bu hükümler daha önceki âyetlerle bildirilmiştir. Sözün asıl sevk amacı, inkârcıların alım satımın da ribâ gibi sayıldığı iddiasını reddetmek ve bunların farklı şeyler olduğunu vurgulamaktır. Şu halde ifade alım satımla ribânın aynı şeyler olmadığı hususunda nastır. V. (XI.) yüzyılın sonlarına kadar zâhirin tanımında sözün sevk sebebi olmama şartı aranmazken bazı müteahhirin Hanefî usulcülerini nas ve zâhiri ayırt etmek için bu şartı koşmaya başlamıştır (diğer bazı meselelerle birlikte bu konudaki tartışmalar için bk. M. Edîb Sâlih, I, 147-164).

Nassın hükmü te'vil, tahsis veya neshi hakkında delil bulunmadıkça gereğince amel etmektir. Bu yönüyle zâhir gibi olmakla birlikte açıklık düzeyi bakımından ondan daha üstün olduğu için te'aruz halinde nassın anlamına öncelik verilir. Meselâ çocuğun emzirilme süresiyle ilgili âyetlerden birinde, "Anneler çocuklarını tam iki yıl emzirir" (el-Bakara 2/233), diğerinde, "Çocuğun karında taşınması ve süttен kesilmesi otuz aydır" (el-Ahkâf 46/15) denmiştir. Birinci âyet, doğrudan ve özellikle emzirme süresini beyan için geldiğinden o konuda nastır. İkinci âyet ise emzirme süresi konusunda nas değil zâhirdir. Çünkü âyetin asıl sevkediliş amacı annenin çocuk üzerindeki hakkını bildirmektir.

Mütakellim'in metoduna göre yazılmış usul eserlerinde ise açık lafızlar genellikle zâhir ve nas şeklinde ikiye ayrılır; te'vile açık olmayanlar nas (veya mübeyyen), açık olanlar zâhir diye isimlendirilir (Gazzâlî, I, 345, 384). Buna göre cumhurun terminolojisinde zâhir Hanefîler'deki zâhir ve nassa, nas da Hanefîler'deki müfessere tekabül etmektedir. Özellikle Fahreddin er-Râzî'den itibaren bir kısım usulcüler tarafından muhkemin nas ve zâhiri kapsayan bir terim olarak kullanıldığı dikkate alındığında cumhurun müteahhirinine göre muhkemin Hanefîler'deki zâhir, nas ve müfesseri içine alan geniş kapsamlı bir terim olduğu söylenebilir.

Öte yandan Gazzâlî nas kavramının âlimler arasındaki üç farklı kullanımını şöyle açıklar: 1. Zâhir lafız anlamında. Zâhirin nas olarak adlandırılması Şâfiî'nin kullanımını olup kelimenin sözlük anlamına uygundur. Buna göre nassın tanımı zâhirin tanımını gibi olup "kendisinden, kesin olmaksızın zannı galiple bir mâna anlaşılan lafız" demektir. 2. Uzaktan yakından başka ihtimale açık olmayan lafız anlamında. En yaygın ve en tutarlı olanı budur. Meselâ "beş" lafzı böyledir; ne dörde ne altıya ne de başka bir sayıya ihtimali vardır. 3. Her-

hangi bir delilin desteklediği makbul bir ihtimalin söz konusu olmadığı lafız anlamında. Delilin desteklemediği ihtimal ise lafzı nas olmaktan çıkarmaz (a.g.e., I, 384-386; Karâfî'nin benzer gruplandırması için bk. *Şerhu Tenkihî'l-fusûl*, s. 36).

Mütakellim'in metodunu benimseyen birçok usulcüler tarafından nassa örnek olarak has lafızların (sayı isimleri, özel isimler, tür ve cins isimleri) seçilmesi nas için özel sığa arama gayretinden kaynaklanır. Şâriin kastrının bilinmesiyle ilgili olarak nas lafızda ilâve bir karîneye ihtiyaç olmaksızın dili bilmenin maksadı bilmeye yeterli olacağını, nas değil ihtimali bir lafız söz konusuysa bazı hâricî karînelere ihtiyaç duyulacağını öne sürmelerinin sebebi de budur. Hanefîler ise nassı has lafıza indirgenin yanlışlığına dikkat çekerek nassın özel bir sığası olmadığını, lafzın nas olmasının sözü söyleyenin kastına bağlı olduğunu, bu yüzden has lafızlar gibi âm lafızların da nas haline gelebileceğini kabul etmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Ta'rifât, "nss" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1405-1409; Şâfiî, *er-Risâle* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Kahire 1399/1979, s. 19, 83, 91, 106, 404, 478, 483, 501, 560, 576; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa* (nşr. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî), Beyrut 1987, I, 145; Bâkullânî, *et-Takrib ve'l-İrsâd* (nşr. Abdülhamîd b. Ali Ebû Züneyd), Beyrut 1413/1993, I, 340-341; İbn Füreke, *el-Hudud fi'l-usûl* (nşr. Muhammed es-Süleymânî), Beyrut 1999, s. 140; Debûsî, *Takvîmü'l-edille* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s. 116-117; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed* (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1983, I, 295; Şerîf el-Murtazâ, *ez-Zer'â ilâ usûli's-şer'â*, Tahran 1376, I, 328; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-'Udde fi usûli'l-fıkḥ* (nşr. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî), Riyad 1414/1993, I, 138; İbn Hazm, *el-İhkâm*, Beyrut 1985, I, 42; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-'Udde fi usûli'l-fıkḥ* (nşr. M. Rızâ el-Ensârî el-Kummî), Kum 1417, I, 407; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih* (nşr. İsmâil el-Ensârî), Beyrut 1400/1980; Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fi ahkâmü'l-usûl* (nşr. Abdullah M. el-Cübûrî), Beyrut 1989, s. 71-72; Ebû İshâk eş-Şirâzî, *Şerhu'l-Lüma'* (nşr. Abdülmecîd Türkî), Beyrut 1408/1988, I, 449; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fıkḥ* (nşr. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb), Mansûre 1997, I, 336; Pezdevî, *Kenzü'l-vüûl* (Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* içinde, nşr. Muhammed el-Mu'tasım - Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, I, 123-130; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Üşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-İlgânî), Haydarâbâd 1372, I, 164-165; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, I, 345, 384-386; Üsmendî, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl* (nşr. M. Zekî Abdülber), Kahire 1412/1992, s. 269-272; İbn Rüşd el-Hafîd, *ez-Zarûrî fi usûli'l-fıkḥ* (nşr. Cemâleddin el-Alevî), Beyrut 1994, s. 101-107; Nizâmeddin eş-Şâsî, *el-Üşûl* (nşr. M. Ekrem en-Nedvî), Beyrut 2000, s. 60-64; Şehâbeddin el-Karâfî, *Nefâ'isü'l-usûl fi şerhi'l-Maḥşûl* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvûd - Ali M. Muavvaz), Mekke 1418/1997, II, 558, 629-630, 632-641; a.m.f., *Şerhu Tenkihî'l-fusûl* (nşr.

Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Kahire 1993, s. 36; Muhammed b. Mahmûd el-İsfahânî, *el-Kâşif 'ani'l-maḥşûl fi 'ilmi'l-usûl* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecvûd - Ali M. Muavvaz), Beyrut 1419/1998, V, 32-47; Habbâzî, *el-Muḡnî* (nşr. M. Mazhar Bekâ), Mekke 1403/1983, s. 125-129; Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1986, I, 141-154; Siğnâki, *Kitâbü'l-Vaḡî fi usûli'l-fıkḥ* (nşr. Ahmed M. Hamûd el-Yemânî), Kahire 1423/2003, I, 279-297; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım - Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, I, 123-130; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîḥ fi ḥalli ḡavâmizi't-enkih* (nşr. M. Adnân Dervîş), Beyrut 1998, I, 274-279; İtkânî, *et-Tebyîn* (nşr. Sâbir Nasr Mustafa Osman), Küveyt 1420/1999, I, 185-190; İbn Melek, *Şerhu'l-Menâr*, İstanbul 1316, s. 98-99; İzmîrî, *Hâşiye 'ale'l-Mir'ât*, İstanbul 1309, s. 397-402; *Mecelle*, md. 14; Ali Haydar, *Dürerü'l-hükkâm*, İstanbul 1330, s. 65-66; M. Edîb Sâlih, *Tefsîrü'n-nuşuş fi'l-fıkḥi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, I, 142-226; Fadime Sarıbaş, *Klasik Hanefî Fıkḥ Usulünde Lafız-Anlam İlişkisi Bakımından Zahir ve Nass* (yüksek lisans tezi, 2004), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; A. J. Wensinck - [J. Burton], "Naşş", *EP* (İng.), VII, 1029.

H. YUNUS APAYDIN

NÂS SÜRESİ

(سورة الناس)

Kur'an-ı Kerim'in

yüz on dördüncü ve son süresi.

Adını her âyetinin sonunda yer alan **nâs** (insanlar) kelimesinden alır. Altı âyet olup fâsılası "س" harfidir. Felak süresiyle birlikte Muavvizeteyn (Muavvizetân: her türlü kötülükten Allah'a sığınmayı ifade etmekle başlayan iki sûre) ve Mukaşşetân (şirk ve nifak hastalığından uzak olmaya vesile olanlar), İhlâs ve Felak sûreleriyle birlikte Muavvizât adını alır. Nâs süresinin Felak süresiyle birlikte nâzil olduğu konusunda ittifak varsa da Mekke döneminde mi yoksa Medine döneminde mi indirildikleri hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak sürenin muhteva ve üslûbu Mekki olduğu yönündeki görüşleri kuvvetlendirmektedir (nüûl zamanı ve nüûl sebebiyle ilgili değerlendirmeler için bk. **FELAK SÜRESİ**).

Felak süresinde olduğu gibi Nâs süresinde de kötülüklerinden Allah'a sığınılacak şeyler bildirilir. Sürede, pusuda bekleyip kötü düşünceler aşılacak cin ve insan şeytanının şerrinden Allah'a sığınılması emredilmektedir. İlk üç âyetinde Allah'ın "rab, melik, ilâh" sıfatlarına vurgu yapılmış O'nun ebeveyn şefkatı gibi insanlara olan yakınlığına, koruyuculuğuna, bütün kötülükleri etkisiz kılma hâkimiyet ve gücüne işaret etmektedir. 4. âyette kötülüklerinden sığınılacak varlıkların nitelikleri belir-